

VÝNIMOČNÝ NÁLEZ ZLATEJ BYZANTSKEJ MINCE ZO SVÄTÉHO JURA

JÁN HUNKA – MAREK BUDAJ

Nálezové okolnosti a opis nálezu

Pred rokom 2004 sa našla, podľa údajov nálezcu, na úbočí kopca vedúceho zo Svätého Jura smerom na Raču, na vyvýšenine medzi Fanglovským a Rakovským potokom mimoriadne vzácna zlatá minca. Jej nálezca, p. Branko Stapar ju v roku 2004 priniesol na určenie kustódovi Mestského múzea v Pezinku, Mgr. P. Wittgrúberovi. Ten ju poskytol na odbornú analýzu autorom príspevku, pričom zistili, že pre územie Slovenska je to úplne výnimočná razba. Jednalo sa o byzantský solidus cisárov Konštantína V. Copronyma (741 – 775) a Lea IV. Chazarského (775 – 780), ktorý bol vyrobený v mincovni Syrakúzy v rokoch 751 – 775. Patrí k typu Sabatier 1862, tab. XL, č. 16; Goodacre 1965, s. 141, č. 16; Sear – Bendall – O’Hara 2000, s. 297, č. 1565. Jeho priemer je 16 mm a váha 2,35 g. Mince je síce pomerne dobre zachovalá, ale je orezaná a sú na nej zreteľné viaceré vrypy.

Obr. 1 Svätý Jur. Byzantský solidus z rokov 751 – 775; averz, reverz

Podľa uvedených katalógov majú byť na tomto type solidov Konštantína V. a Lea IV. nasledujúce vyobrazenia:

Obr. 2 Svätý Jura. Byzantský solidus z rokov 751 – 775, kresba; averz, revers

- na averze mince majú byť busty dvoch cisárov, Konštantína V. a Lea IV. Medzi hlavami vládcov je jednoduchý kríž. Hornú časť plochy mince ešte vyplní legenda: CONSTANTINOS LEON OHEOS.
- na reverze má byť busta cisára Lea III. Isaurského (717 – 741). Ten drží kríž s priečnym ukončením ramien, okolo jeho hlavy je legenda: GLEON P A M4L.

Na averze mince zo Svätého Jura však vidno z legendy iba písmená CO. V ploche mince sú zreteľné viaceré zárezy, cez kríž medzi hlavami, cez tvár ľavého cisára a cez jeho oblečenie, medzi oboma bustami. Na reverze chýba celá legenda. Zárezy sú pri ľavej strane tváre cisára a pri kríži.

Oproti solidom tohto panovníka z územia Byzantskej ríše, ktoré sú publikované v štandardných katalógoch platidiel tejto ríše vykazuje nájdená minca viaceré odlišnosti.

1. Asi najzávažnejšími odlišnosťami sú dve zmeny:

- 1a. rozdielny priemer mince – z pôvodných 20 mm sa zmenšila orezaním na 16 mm;
- 1b. iná hmotnosť.

Katalógy prezentujúce aj takéto razby väčšinou neposkytujú údaje o hmotnosti solidov zo 7.– 8. storočia. Uvádajú iba fakt, že solidus bol 1/72 rímskej libry, za Konštantína I. Veľkého (306 – 337) mal 4,54 g. Vtedy bol vyrábaný z 23 karátového zlata, počas 7. storočia sa akosi menila na 22 až 22,5 karátu. Podľa aukčného katalógu H. D. Raucha (2005) mali solidy cisára Heraclia (610 – 641) 4,44 g a 4,49 g, solidy Constansa II. (641 – 668) od 4,24 g do 4,5 g (priemerne 4,34 g). Zlaté razby Constantina VII. a Romana I. (920 – 944) mali už iba 4,38 g–4,39 g. V aukčnom katalógu H. Lanza (2005) bol vydražený solidus Lea IV. a Constantina VI. z rokov 778 – 780, teda časovo veľmi blízky k nami analyzovanej minci, ktorý mal 4,38 g. Ak mali teda solidy Konštantína V. a Lea IV. priemernú váhu asi 4,36 g a minca zo Svätého Jura má iba 2,35 g, tak je váhovo znížená o minimálne 2 g zlata.

2. Na razbe nie je čitateľná titulatúra panovníka, lebo táto bola pri orezaní mince odstránená. Ako bude vysvetlené v ďalšom texte, predpokladáme, že sa tu odrazila nepokojná situácia v Byzancii počas 8. storočia.

3. Na nájdenej minci vidno rôzne vrypy a zárezy, ktoré na iných podobných minciach prezentovaných v katalógoch nie sú zreteľné.

Súčasný poznatky o výskyte byzantských mincí z 8. storočia v priestore Európy

O vzácnosti nálezov akýchkoľvek byzantských mincí z 8. storočia z oblasti strednej, čiastočne aj východnej Európy svedčia aj zistenia viacerých zahraničných autorov, ktorí sa daným problémom zaoberali. Na území Chazarského kaganátu (na severnom Kaukaze, Kryme a Donskej oblasti) sa ich podľa Gurulevy (2004, 430) zaznamenalo minimum – uvádza asi 9 mincí z rokov 720–775. Ich znížený výskyt sa interpretuje ako prerušenie obchodných vzťahov Byzancie so západnou Európou a Zakaukazskom, resp. je dôsledkom zákazov vývozu zlata z Byzancie.

Z oblasti poľskej časti Pobaltia, z Pomoranska sú taktiež zaznamenané len solidy zo 4. až začiatku 6. storočia (Ciołek 2003, 163–180). Z areálu Karpatskej kotliny, resp. územia avarského kaganátu uvádzajú D. Csallány (1952, 236, 240–241), P. Somogyi (1997) a P. Prohászka (2004, 103–104) iba dva nálezy mincí z 8. storočia. Na lokalite Pazmand v župe Győr-Sopron sa našiel solidus Lea III. z rokov 714 – 741 a v obci Bulkeszi v župe Bács-Bodrog bol získaný solidus Lea III. a Konštantína V. z rokov 725 – 741. I. Gedai (1988, 31) skonštatoval, že nálezy byzantských mincí z avarského obdobia a z obdobia tesne po zániku avarského kaganátu (v rokoch 791 – 803) sú ojedinelé a preto nie sú významné pre poznanie ekonomickej histórie oblasti. V danom čase nebol podľa neho v Karpatskej kotline uplatňovaný regulárny prílev a obeh takýchto mincí. Zlaté byzantské mince z 8. storočia chýbajú aj v oblasti Čiech a Moravy. J. Militký (2004, 65–68) konštatuje, že v druhej polovici 6. storočia nastalo v uvedenej oblasti prerušenie obchodných a iných kontaktov. Daný proces malo zaviniť vytvorenie Bulharského štátu (od roku 680), ktorý obmedzil styky Byzancie s územiaми ležiacimi na západ od nej (tiež Hásková 1980, 129) a popritom aj prichádzajúce slovanské obyvateľstvo, resp. existencia Samovej ríše v rokoch 623 – 658. Zatiaľ nie príliš početné sú aj nálezy byzantských mincí z tejto oblasti z obdobia 9. – 11. storočia (Sejbal 1989, 66–67; Militký, v tlači). Súpisová práca *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku taktiež neuvádza nálezy mincí z 8. storočia* (Pochitovnov 1955).

Viacerí bádatelia dospeli k názoru (Fiala 1989, 61–62 ; tu aj ďalšia literatúra; Prohászka 2004, 109), že nálezy mincí z druhej polovice 8. a 9. storočia sú v rámci strednej a východnej Európy málopočetné preto, lebo Byzantská ríša odvádzala dávky v zlate Avarskej ríši iba počas záveru 6. storočia a do roku 626, kedy boli Avari porazení pri Carihrade. Po rokoch 791–796 už nebol dôvod zasielať sem zlaté tribúty, lebo avarská spoločnosť, ako nadradená zložka štátu, už prestávala existovať. A. Fiala (1989, 61) k tomu dodáva, že daný stav vznikol aj preto, lebo v Byzancii nastal kvôli vynúteným dávkam nedostatok domácej zlatej mince a preto ich nebolo možné ani expedovať za hranice tohto štátu. Problém výskytu byzantských mincí v Zakaukazsku až Francúzsku rieši podrobne štúdia A. P. Každana (1954, 164–188), kde poukazuje na skutočnosť, že v jednotlivých štátnych celkoch západnej, strednej a východnej Európy je možné sledovať enormný pokles byzantských mincí od konca 7. storočia až do začiatku, resp. polovice 9. storočia. Autor dospel k názoru, že danú situáciu spôsobili predovšetkým politické udalosti – vojny s Arabmi (od 633), Frankmi (od 751), Slovanmi (od druhej polovice 6. storočia), Avarmi (od 562) a vytvorením Bulharského štátu (od 680). Uvádza aj svoju teóriu, že nedostatok nálezov mincí odráža stav, keď nesko-roantické mestá ležiace na Balkáne a v Malej Ázii vplyvom nepriaznivých vonkajších okol-

ností (počas vojen so zmienými etnikami) stagnovali, či zanikli (preto sa v nich neuskutočňovali ani významnejšie trhové aktivity ani neboli prostredníkom medzinárodného obchodu) a boli obnovované až počas 9. – 10. storočia na úplne nových princípoch včasno-feudálnej spoločnosti (kde sa kládol dôraz na poľnohospodársku výrobu v rámci dedín, čím sa oslabila pozícia miest).

V rámci Slovenska A. Fiala (1989, 57–64) neuvádza žiadne nálezy byzantských mincí z 8. storočia. Nálezy prezentované A. Fialom sú z časového obdobia rokov 518 – 685 (Fiala 1989, nálezy č. A/1-5, B/1, C/1), mladšie sú z rokov 869 – 1195 (Fiala 1989, nálezy č. A/6-9, B/2, C/2). Publikácia *Nálezy 4* k nim pridáva šesť nových nálezov (č. 176–181), tie sú však tiež z rokov 518 – 641 a 913 – 1067. Takže solidus zo Svätého Jura je jedinou byzantskou mincou z 8. storočia zo Slovenska a jednou z mála podobných mincí z územia strednej Európy.

Dnešné názory na problém orezávania byzantských solidov

Ako už bolo uvedené, minca je minimálne o 4 mm orezaná. Tým bola jej hmotnosť upravená na hodnotu semissu/polsolidu (na asi 54 % pôvodnej váhy). Zo spôsobu orezania mince je však zrejmé, že ju nezmenšili len preto, aby sa z nej stalo platidlo nižšieho nominálu, čo by bolo v avarsko-slovanskom svete, ktorý nebol až tak ekonomicky vyvinutý ako napríklad byzantský, úplne normálne. Z mince sú vyrezané iba mená všetkých troch zobrazovaných panovníkov, čiastočne aj vrchné časti krížov na ich korunách (lebo presahovali do legend). Najmä na averze vidno, že orezávač mince ju neupravil náhodne, ale veľmi presne, aby ju čo najmenej poškodil. Rez bol vedený až tesne vedľa hlavy Lea IV., lebo až potiaľto siahala pôvodná legenda. Legenda okolo hlavy Lea III. na reverze mince však nešla až tak tesne okolo jeho portrétu, takže sa z mince odobral iba kúsok z vrchnej časti kríža a kríž na jeho korune. Z vyššie uvedeného je jednoznačné, že mená panovníkov boli z mincí odrezané zámerne. Tým je táto razba výnimočná, naznačujúca určitú spoločenskú situáciu.

Z oblasti strednej Európy boli publikované viaceré solidy, ktoré boli druhotne upravované orezaním. Jedná sa však o mince až z 10. storočia (Militký, v tlači). Patria sem razby z nálezu z českej Libice (1 kus, Hásková 1980, 131) a z maďarských nálezísk Nagyarsány (3 kusy, Gedai 1986, 47 a č. 93–95), Tokaj (11 kusov), Gyöngyöspata (1 kus) a z neznámeho náleziska (1 kus; tieto popisuje Kovács 1989, 72, č. 403–412; 83, č. 898; 84, č. 906). Mince majú veľa spoločných znakov, najmä značné orezanie. Týmto procesom už nevytvorili žiadny peňažný nominál, ale predstavovali iba kus drahého kovu. V prípade, že mince boli aj dosť zotrelé, vytvorila sa teória, že sa stali iba ozdobou, lebo sa na nich vyskytoval obraz Krista (Hásková 1980, 131–132).

Avšak minca zo Sv. Jura je iná, lebo z nej boli zámerne odrezané iba legendy. Na prvý pohľad je jasné, že ten, kto orezával mincu jednoznačne rešpektoval postavy panovníkov na oboch stranách solidu, preto príčinu jej orezania treba hľadať v úplne iných súvislostiach. Domnievame sa, že je jedným z dokladov o tzv. obrazoborectve (ikonoklasme) v Byzancii. Jeho začiatok siaha práve do prvej polovice 8. storočia, do čias panovania Lea III. (717 – 741) a jeho najväčší rozmach možno sledovať predovšetkým za vlády Konštantína V. Copronyma (741 – 775). Základom pre vznik uvedeného hnutia bol spor o ikony, ktoré sa v Byzancii tešili výnimočnej úcte a vážnosti. Spočiatku sa proti nim postavili významné osoby vo vysoko postavených dvorných kruhoch v Konštantinopoli, neskôr aj samotný cisár Leo III. Uvedený spor je dôležitý aj z toho dôvodu, že zasiahol nielen cisársky

dvor a na neho naviazané zložky (vojsko, cirkev), tiež aj všetky ostatné vrstvy spoločnosti. Napriek tomu, že cisár už v roku 726 zakázal uctievanie ikon, spočiatku toto hnutie nezískalo väčší odraz v súdobej spoločnosti. Ikonoklasmus bol zavedený do každodenného života až vydaním ikonoklastického ediktu v roku 730 (Zastěrová a kol. 1994, 112). Proti týmto opatreniam sa však v Byzancii zdvihla vlna odporu, čo vyústilo do povstania v roku 727. K otvorenej roztržke došlo aj s najvyšším predstaviteľom rímskej cirkvi, pápežom Gregorom III. (731 – 741), ktorý rezolútne odmietol myšlienky obrazoborectva. K najväčšiemu rozmachu ikonoklasmu však dochádza až za vlády Konštantína V., čo dokumentoval aj zavedením uvedenej teórie do praxe. Počas jeho vlády nastalo zostrené prenasledovanie zástancov tzv. ikonodulie (preukazovanie tradičnej úcty k ikonám), jednalo sa hlavne o mníchov. Prenasledovanie bolo najintenzívnejšie po sprisahaní v roku 765. Cisár Konštantín V. sa snažil o zvolanie koncilu, ktorý mal uzákoniť novú cirkevnú politiku voči uctievaniu ikon a snažil sa o vypracovanie nového fundovaného konceptu ikonoklastického hnutia. Tá vyšla v podobe spisu, z ktorého sa do dnešných dní zachovali len zlomky (Zastěrová a kol. 1994, 115). V roku 754 došlo k zorganizovaniu prvého ikonoklastického koncilu, ktorý uzákonil ikonoklastické učenie aj v praxi a odsúdil všetkých hlavných predstaviteľov ikonodulie. Koncil schválil aj závery, ktoré boli vydané pod názvom Horos. Po koncile nastalo veľké prenasledovanie všetkých prívržencov ikonodulie, ktoré vyvrcholilo do represálií, hlavne v radoch mníšstva. Horeuvedené skutočnosti jednoznačne dokumentujú ako významne mohli zasiahnuť tieto spory do každodenného života ľudí vo všetkých sférach spoločnosti. Preto aj spájame vyrezanie legiend s menami cisárov s uvedeným hnutím. Myslíme si preto, že nami skúmaný solidus je výsledkom týchto tendencií v byzantskej spoločnosti. Zmeny na minci mohol jednoznačne vyhotoviť nejaký predstaviteľ alebo prívrženec ikonodulie. K orezaniu mince pravdepodobne muselo dôjsť už v samotnej Byzancii a minca sa na naše územie dostala už v takejto podobe.

Súčasný stav bádania problému výskytu zárezov na byzantských solidoch

Zdá sa, že vyrývanie rôznych symbolov do zlatých mincí bolo v rámci Byzancie, či jej susedov dlhodobou záležitosťou. Dobrý príklad poskytuje poklad 751 kusov byzantských solidov z lokality Bet She'an v Izraeli, ktorý bol ukrytý okolo roku 696 – 697. Až 261 kusov mincí z tohto nálezu, veľmi dobre zachovalých, niesla zárezy rôznych tvarov (v odbornej literatúre sú nazývané ako graffiti). Mali tvar geometrických znakov, jednotlivých písmen gréckej abecedy, zoskupení písmen a viac - písmenových nápisov. Zaujímavosťou nálezu je aj výskyt nápisov v arabčine (Bijowsky 2002, 178–180, 188–227, tab. 27–32). Autorka G. Bijowsky uvádza, že graffiti sa na neskororímskych a byzantských solidoch vyskytujú veľmi často. Podľa jej názoru to mali byť značky vlastníkov mincí, tiež ľudí, ktorí mince používali pri výmene peňazí a pri obchodoch. Značky mali pomáhať aj pri rátaní väčších množstiev mincí.

K podobným uzáverom prišla aj V. V. Guruleva (2004, 438), keď spracovala zbierku 148 kusov zlatých mincí zo Sankt Petersburgskej Ermitáže. Podľa nej až 32 mincí malo podobné značky aké sa zistili aj v iných nálezoch. Okrem iného ich objavila aj na podobných solidoch, aký je zo Svätého Jura. Ako ukazuje nález byzantského solidu z rokov 969 – 976 z Libice, graffiti sa dávali aj na mince z 10. storočia. Nachádzajú sa vedľa svätožiariy Krista na averze, tiež na reverze ako dva zárezy a znak v tvare X, autorka článku sa ale nimi bližšie nezaoberala (Hásková 1980, foto na s. 13).

Aj solidus Konštantína V. a Lea IV. zo Svätého Jura má na oboch stranách viacero grafittí. Na averze mince je ich zreteľných asi sedem. Tvoria ich jednoduché čiary vedúce rôznymi smermi. Jedna vedie cez pravú stranu kríža medzi hlavami cisárov, druhá je s ňou rovnobežná a je nad hlavou cisára Lea IV. Ďalšie sú umiestnené iba na podobizni Lea IV. Jedna čiara je pri pravej strane jeho hlavy, dlhý vryp ide cez nos a bradu, iný z brady na plášť. Zaujímavé je, že zárezy ani trochu nepoškodili portrét cisára Konštantína (bol to zámer alebo len náhoda?). Reverzná strana mince je zárezmi poškodená oveľa viac. Zárezy sú vo voľnej ploche medzi bustou cisára Lea III. (jeho portrét teda nepoškodujú) a okrajom mince, tiež pri kríži. Vidno dokonca viaceré vrstvy zárezov, kde staršie sú plytké a cez ne vedú hlbšie vrypy. Pri pravej strane tváre cisára je ich počet najvyšší a je tu jednak hlboký zvislý vryp, na ktorý sa pripájajú priečne zárezy (možno tvoriace číslo II a literu AV). Pri ľavej strane tváre cisára je vidno malý trojuholník, veľké písmeno H cez ktoré idú dva zárezy možno tvoriace znak X. Posledné vrypy sú na kríži – v prepojení ramien a pri jeho základni, kde sú tri vodorovné čiary a jedna priečna. Na vodorovných čiarach je možný náznak písmena A.

Pri interpretácii týchto zárezov, resp. náznakov litier gréckej abecedy je nutné sledovať v akom prostredí minca prvotne obiehala a kde sa následne vyskytla. Z čias jej obehu v Byzancii by mohlo byť zoskupenie čiar vo forme písmena H, resp. v tvare trojuholníka. Ostatné zárezy sú druhotné, vznikli neskôr. Minca je dobre zachovalá, preto jej čas obehu asi nebol príliš dlhý. Pravdepodobne v našom geografickom prostredí pribudli ďalšie zárezy, zvislé a rovnobežné čiary, resp. náznaky písmen. Nie je vylúčené, že zárezy holi do plôch mince robené náročky, z jednoduchej príčiny, overiť si či je vyrobená zo zlatého kovu alebo je to len napodobenina. Predpokladáme, že tieto zárezy mohli robiť miestni obchodníci, resp. pracovníci používajúci drahý kov.

Význam nálezov pre poznanie hospodársko-politickej situácie v 8. storočí na juhozápadnom Slovensku

Za vlády byzantského cisára Konštantína IV. pozostávala menová sústava zo zlatých solidov, ich polovic/semisis a tretín/tremisis, bronzových folisov a polfolisov. Pre vtedajšie, kvôli politickej a kultúrnej revolúcii v období obrazoborectva značne zmenené hospodárske potreby štátu to bol pomerne stabilný systém meny. Od polovice až tretej štvrtiny 7. storočia prestala Byzancia poskytovať tribút pre Avarov, takže bolo možné solidy a iné zlaté razby použiť na udržanie domácich hospodárskych pomerov.

Absolútne iné spoločenské pomery boli v danom čase ale na území dnešného Slovenska. E. Kolníková (1989, 28–30) v svojom príspevku uvádza, že byzantská mena ovládla hospodársko-peňažné vzťahy v avarskej ríši, čiastočne sa presadila aj v oblastiach obývaných Slovanmi. Byzantské mince boli prostriedkom k získaniu luxusných tovarov, preto ich pravdepodobne vlastnili iba najvyššie špičky spoločnosti. Diaľkový obchod zabezpečovali výrobcovia tovarov – remeselníci a profesionálni obchodníci. Namiesto byzantských mincí sa ale v 8. storočí na Slovensku vyskytujú v malom počte razby neskororímske, bronzové mince drobných nominálov (aj tie ako doplnok hrovej výbavy). K interpretácii nálezov byzantských mincí v avarskom prostredí sa vyjadril i A. Avenarius (1989, 49–50). Skonštatoval, že poklad zo Zemianskeho Vrbovka (datovaný do tretej štvrtiny 7. storočia) je posledným výraznejším nálezom byzantských mincí zo Slovenska. Po ňom je zrejmy dlhotrvajúci nálezový hiát. Z rôznych príčin prerušené spojenia medzi Byzanciou a strednou Európou narušili relatívne pravidelný prísun mincí. Tak dochádza k ich napodobovaniu

– napríklad v Trácii v 6. storočí (Avenarius, 1989, 49), v Avarskom kaganáte v 7. storočí, a to v podobe nerazených zlatých plieškov v hodnote tremissov (Kolníková 1989, 29). Podľa A. Fialu (1989, 62) sú ohlasom byzantskej meny v 8. storočí snáď aj zlaté platničky zo Želoviec, ktoré mohli tvoriť čiastkovú jednotku k byzantskému solidu (ich fotografia – Čilinská 1992, farebná fotografia č. 6). Podobné kúsky zlata zo Slovenska a z Maďarska uvádza aj T. Kučerovská (1989, 76).

Práve minca zo Svätého Jura naznačuje, že z času na čas prenikli do stredného Podunajska v období 7. – 8. storočia po starých obchodných cestách aj originálne zlaté platidlá byzantských cisárov. Tie však kvôli svojej ojedinelosti a kvôli skutočnosti, že ani Avari ani Slovania vtedy nerazili vlastné platidlá, neboli hlavným výmenným prostriedkom. Trh sa vrátil k naturálnej výmene.

Prínos nájdenej mince k poznaniu dejín širokého okolia Bratislavy

Je jednoznačné, že nález byzantského solidu z konca 8. storočia prispieva nielen k bližšiemu poznaniu dejín územia západného Slovenska, ale aj k poznaniu vývoja osídlenia priestoru dnešného Svätého Jura a jeho okolia. O dejinách tohto územia sa vie podnes pomerne málo, lebo písomné pramene o osídlení Svätého Jura informujú až od roku 1209 (vtedy vydal uhorský kráľ Ondrej II. listinu ktorou daroval panstvo Svätý Jur kráľovskému pohárnikovi Šebešovi z rodu Hunt-Poznan). Preto sú pre poznanie vývoja uvedenej oblasti v období jej prvotného osídlenia oveľa dôležitejšie pramene archeologické. Autori prehľadnej príručky o dejinách mesta upozorňujú na správny a politický význam svätøjurského regiónu v dobe predveľkomoravskej a veľkomoravskej, keď tu postupne vzniklo na rozlohe asi 3 ha hradisko na Neštichu so slovanským osídlením. Z neho sa v 13. – 14. storočí vytvoril základ bielokamenského hradného panstva (Vlasáková – Hlaváčiková 1994, 9). Archeologické nálezy naznačujú, že priestor dnešnej (Veľkej) Bratislavy, areál tzv. Bratislavskej brány (hlavne obcí Devín, Devínska Nová Ves, Dúbravka, Záhorská Bystrica atď.), bol minimálne už od polovice 6. storočia intenzívne osídľovaný slovanskou populáciou. Počas prelomu 6. – 7. storočia sa sem dostávajú nomádski Avari, ktorí tu jednak rozširovali nimi osídlený areál, tiež budovali strategicky významné body proti Slovanom usadeným severne od nich, aby ochránili územie svojej ríše, Avarského kaganátu. Jedným z takýchto bodov bola aj oblasť Devína. Podľa názoru T. Štefanovičovej zostala rieka Dunaj až do začiatku 7. storočia severnou hranicou západnej časti avarskej ríše (Štefanovičová a kol. 1993, 275–293). Mapové prílohy v práci J. Zábojníka ale dokladajú presahy hraníc kaganátu aj do okolia Bratislavy (Zábojník 2004, 7, obr. 1; 149, mapa 2). V oblasti Bratislavy a jej okolí sa našli mnohé archeologické pozostatky slovansko-avarského núteného spoluzitia, trvajúceho v 7. aj 8. storočí, jedná sa predovšetkým o inventár z pohrebísk (Štefanovičová a kol. 1993, 275–293).

Aj zo Svätého Jura pochádza viacero nálezov dokladajúcich dlhotrvajúce včasnostredoveké osídlenie. Konkrétne na hradisku na Neštichu a v jeho okolí sa našlo viacero predmetov z druhej polovice 8. storočia, typické predmety materiálnej kultúry Avarov – štyri trojostré hroty šípov, malé nákončie remeňa opaska a neúplné liate erbovité kovanie z bieleho kovu (Zábojník 2004, 110). Tieto nálezy sú svedectvom o skutočnosti, že areál hradiska v polohe na Neštichu, datovaného doterajšími výskumami do 9. až prvej polovice 10. storočia (Kraskovská 1963, 67–103; 1989, 54) musel byť osídlený aj v staršom období a že mal koncom 8. storočia určitý geopolitický a spoločenský význam. Podľa V. Turčana (2000, 123) patrilo toto centrum k najdôležitejším malokarpatským fortifikáciám. Možno tu bolo aj centrum regionálnej správy (Turčan 2000, 134).

Jedným z výrazných dokladov o osídlení a o významnom spoločenskom postavení tohto regiónu je určite aj nájdený solidus zo záveru 8. storočia.

Záver

V príspevku prinášame všetky základné analýzy, ktoré bolo možné uskutočniť výskumom mimoriadne vzácneho byzantského solidu Konštantína V. a Lea IV. z rokov 751 – 775 zo Svätého Jura. Ukázalo sa, že podobných mincí je v oblasti strednej Európy minimum, preto je aj táto razba cenným prameňom k poznaniu vývoja geopolitickej a hospodárskej situácie na uvedenom území počas obdobia 7. – 8. storočia. Svojou prítomnosťou dokladá aj pozíciu územia západného Slovenska v uvedenom časovom období.

LITERATÚRA

- AVENARIUS, A. 1989: Byzantská minca v nomádskom prostredí na strednom Dunaji. *Slov. Num.* 10, s. 43–52.
- BIJOWSKY, G. 2002: A Hoard of Byzantine Solidi from Bet She'an in the Umayyad Period. *Revue Numismatique* 158, s. 161–227.
- CIOŁEK, R. 2003: Znaleziiska solidów na Pomorzu. *Wiadomości Numizmatyczne*, 47/2, s. 163–180.
- ЧАЛЛАНЬ, Д. 1952: Византийские монеты в аварских находках. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae*, II, s. 235–250.
- ČILINSKÁ, Z. 1992: Slovania a avarský kaganát. Výpoveď staroslovanského pohrebiska v Želovciach. Bratislava.
- FIALA, A. 1989: Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie). *Slov. Num.* 10, s. 57–64.
- GEDAI, I. 1986: A magyar pénzverés kezdete. Budapest.
- GOODACRE, H. 1965: A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire. London 1965.
- ГУРУЛЕВА, В. В. 2004: Золотые монеты Константина V (741 – 775), найденные в Судаке. *Ин: Сугдейский сборник. Киев-Судак*, s. 430–441.
- GEDAI, I. 1988: The role of the Carpathian Basin in the Byzantine coinage of the 8th – 11th centuries. *In: Comentationes numismaticae*. Hamburg, s. 29–36.
- HÁSKOVÁ, J. 1980: Obchodní styky českých Slovanů s Byzancí (K nálezů byzantské mince na slavníkovské Libici). *Numismatické listy*, 35/5–6, s. 129–133.
- КАЖДАН, А. П. 1954: Византийские города в VII–XI вв. *Советская археология* 21, s. 166–169.
- KOLNÍKOVÁ, E. 1989: Problémy tovarovo-peňažných vzťahov na Slovensku v 5. – 10. storočí. *Slov. Num.* 10, s. 19–42.
- KOVÁTS, L. 1989: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Budapest.
- KRASKOVSKÁ, E. 1963: Veľkomoravské hradisko v Jure pri Bratislave. *Zbor. SNM* 57, Hist. 3, s. 67–103.
- KRASKOVSKÁ, E. 1989: Jur pri Bratislave. *In: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia* (zost. D. Bialeková). I/1. Nitra, s. 54.
- KUČEROVSKÁ, T. 1989: Peněžně-ekonomická struktura na Moravě v 9. a 10. století. *Slov. Num.* 10, s. 75–80.
- LANZ, H. 2005: Auktion 123. Münzen der Antike. 30. Mai 2005. München.
- MILITKÝ, J. 2004: Finds of Roman and early Byzantine gold coins on the territory of the Czech Republic. *Slov. Num.* 17, s. 53–76.
- MILITKÝ, J.: Nový pohľad na zlatou byzantskou minci z Libic nad Cidlinou (K problematice nálezů byzantských mincí 9. – 11. století v českých zemích), v tlači.
- Nálezy mincí na Slovensku IV (zost. E. Kolníková a J. Hunka). Nitra 1994 (v texte ako Nálezy 4 a číslo regestu).
- POCHITONOV, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (redig. E. Nohejlová-Prátová). Praha, s. 85–308.
- PROHÁSZKA, P. 2004: Altneue byzantinische Münzen der Awarenzeit (Ergänzungen zum Buch von Péter Somogyi: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Innsbruck 1997). *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae*, LV/1–2, s. 101–113.

- RAUCH, H. D. 2005: Auktionshaus H. D. Rauch. 75. Münzenauktions May, 6th & 7th, 2005. Wien.
- SABATIER, J. 1862: Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'orient depuis Arcadius jusqu'à la prise de Constantinople par Mahomet II. II. Paris – Londres.
- SEAR, D. – BENDALL, S. – O'HARA, M. D. 2000: Byzantine coins and their values. London.
- SEJBAL, J. 1989: Základy středověkého mincovnictví v období Velké Moravy. Slov. Num. 10, s. 65–73.
- SOMOGYI, P. 1997: Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit. Innsbruck.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. a kol. 1993: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava.
- TURČAN, V. 2000: Príspevok k poznaniu včasnostredovekého osídlenia Sv. Jura pri Bratislave. Zbor. SNM 94, Arch. 10, s. 123–136.
- VLASÁKOVÁ, B. – HLAVÁČIKOVÁ, F. 1994: Svätý Jur. Prechádzka mestom. Bratislava.
- ZÁBOJNÍK, J. 2004.: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava.
- ZASTĚROVÁ, B. a kol. 1994: Dějiny Byzance. Praha.

DER SONDERFUND EINER BYZANTINISCHEN GOLDMÜNZE AUS SVÄTÝ JUR

JÁN HUNKA – MAREK BUDAJ

Vor dem Jahre 2004 wurde auf dem Gebiet zwischen Svätý Jur und Rača (beide Gemeinden befinden sich bei Bratislava) eine besonders kostbare Goldmünze gefunden. Ihr Finder brachte sie zur Bestimmung ins Slowakische Nationalmuseum in Bratislava. Die Analyse der Münze hat gezeigt, dass es um einen byzantinischen Solidus von Kaiser Konstantin V. Kopronymos (741–775) und Leo IV. dem Chasaren (775–780) geht, der im Münzstätte Syrakus in den Jahren 751–775 geprägt wurde. Es handelt sich um den Typ Sabatier 1862, Tab. XL, Nr. 16; Goodacre 1965, S. 141, Nr. 16; Sear – Bendall – O'Hara 2000, S. 297, Nr. 1565. Sein Durchmesser beträgt 16 mm und das Gewicht 2,35 g. Die Münze ist zwar relativ gut erhalten, doch sie ist auch beschnitten und es sind mehrere Einkerbungen darauf zu sehen. Die Beschneidung der Münze von ursprünglichen 20 mm auf 16 mm deutet an, dass sie absichtlich gemacht wurde, um die hier angeführten Kaisernamen zu entfernen. Wir nehmen an, dass sich hier das kardinale gesellschaftlich-politische Problem der Byzanz abgespiegelt hätte, die Bilderstürmerei, d. h. Ikonoklasmus. Die Namen von den Kaisern Leo IV. und Konstantin V. mussten entfernt werden, denn sie waren die Hauptdarsteller dieser Bewegung. Auf der Münze wurden auch mehrere Riefen festgestellt, die nachträglich in die Oberfläche eingeritzt waren. Eine ähnliche Erscheinung kann auf mehreren Funden von byzantinischen Goldmünzen bereits seit dem 7. und bis zum 10. Jahrhundert verfolgt werden. Auf der Münze aus Svätý Jur sieht man Einkerbungen, die in der Byzanz gemacht wurden (Buchstabe H und Symbol eines Dreiecks?). Wahrscheinlich auf dem Gebiet des Karpatenbeckens wurde die Münze mit weiteren Einkerbungen versehen, vermutlich von den Händlern und Geldwechslern gemacht um ihre Qualität zu testen. Die Münze aus Svätý Jur ist die einzige byzantinische Goldmünze entdeckt in der Slowakei. Auch in Mitteleuropa oder im Karpatenbecken ist sie mehr als einzigartig, denn an der Wende des 7. und am Anfang des 8. Jahrhunderts kam es infolge der Eroberungstätigkeit von den Arabern, Awaren, Bulgaren, Franken und Slawen zu einer Unterbrechung vom Export der Goldmünzen aus der Byzanz. Die analysierte Münze hat eine besonders große Bedeutung im Rahmen einer näheren Erkennung der frühmittelalterlichen Geschichte des kleinkarpatischen Gebietes. A – obwohl sie aus einer anderen Lage

stammt als die Fundstellen, die bisher in der Region von Svätý Jur erfasst wurden, ergänzt sie die Kollektion von archäologischen Denkmälern aus dem Burgwall Neštich über Svätý Jur datiert ebenfalls ans Ende des 8. Jahrhunderts. B – sie weist auf die Bestrebung von einzelnen Repräsentanten der slawisch-awarischen Gesellschaft hin, den unterbrochenen Geldaustausch zu erneuern. Wie es bekannt ist, gerade wegen dem Mangel an byzantinischen Münzen wurde in der awarischen Umgebung im Rahmen des Handels vor allem der Naturalaustausch benutzt. Wie der gefundene Solidus aus Svätý Jur zeigt, von Zeit zu Zeit kam es auch zur Verwendung von Münzen. Die Münze belegt auch die Tatsache, dass die breitere Umgebung von Bratislava, als ein Gebiet an einer alten Donauroute, am Ende des 8. Jahrhunderts eine größere politische und wirtschaftliche Bedeutung hatte als die anderen Regionen der Slowakei. Im Rahmen der Gemeinde Svätý Jur ist das einer der ältesten Belege über die frühmittelalterliche Besiedlung dieser Region.

*PhDr. Ján Hunka, CSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 94901 Nitra, jan.hunka@savba.sk
Mgr. Marek Budaj, Slovenské národné múzeum-Historické múzeum, 810 06 Bratislava-Hrad, P.O.Box 13,
budaj@snm-hm.sk*